

Wątki teodycealne w twórczości Juliusza Słowackiego – o nowoczesności polskiego romantyzmu

Celem naukowym projektu jest wykazanie, iż wątki teodycealne w twórczości Juliusza Słowackiego mają charakter nowoczesny w rozumieniu koncepcji Odoona Marquarda. Jak wskazuje Marquard, w reakcji na poczucie utraty dotychczasowych ram pojmowania świata z Bogiem jako absolutnym gwarantem około 1750 roku pojawiają się nowe dyscypliny filozoficzne: filozofia dziejów, antropologia filozoficzna, estetyka filozoficzna. Wraz z nimi zaczynają rozwijać się mechanizmy mające na nowo ustalić miejsce człowieka w otaczającej go rzeczywistości, będące nowoczesnymi wątkami teodycei: trybunalizacja Boga, bonizacja zła oraz jego kompensacja. Europejska debata nad Bogiem, złem i historią trwała w XIX-wiecznej filozofii, ale niezwykle silny oddźwięk znalazła w literaturze. Na ziemiach polskich tak postawiony problem teodycei pojawił się po raz pierwszy w związku z dramatycznym biegiem historii – ostateczną zapaścią państwowości oraz rzezią warszawskiej Pragi dokonaną przez oddziały Suworowa w listopadzie 1794 i wyartykułowany został nie w rozprawach filozoficznych, ale właśnie na kartach utworów literackich zaliczanych do tzw. poezji porobiorowej. Kolejne pokolenie, już romantyczne, stanęło przed koniecznością rozwiązania narastającego kryzysu światopoglądowego związanego z erozją dotychczasowego pojęcia Boga. Pierwsi polscy romantycy, zasadniczo odchodząc od wizji deistycznych oraz Boga „instytucjonalnego”, oferowanego przez duchowieństwo katolickie, stworzyli własną wizję Stwórcy jako strażnika wolności, a zarazem gwarancji sensu poczynań rewolucyjnych i narodowowyzwoleńczych. Szczególnie wartym uwagi przypadkiem są dzieła Juliusza Słowackiego, polskiego romantyka jak dotąd najsilniej łączonego z różnie rozumianymi aspektami nowoczesności (np. w kontekście praktyk literackich), a jednocześnie równie wyraziście operującego odniesieniami do chrześcijańskiego imaginarium i zmagającego się ze złem na każdym etapie swojej twórczości: od satanicznych rysów bohaterów powieści poetyckich, poprzez nawiązania do Biblii w *Horsztyńskim* czy *Kordianie*, aż po ukształtowanie w perspektywie chrystologicznej systemu zwanego filozofią genezyjską. Proponowany projekt odpowie na pytania o przebieg trybunalizacji Boga, bonizacji oraz kompensacji zła w dziełach Słowackiego.

Z uwagi na przyjętą perspektywę badań, dokładnej analizie zostaną poddane fragmenty wyselekcjonowanych dzieł Słowackiego z różnych etapów jego twórczości, łączących w sobie silne doświadczenie historii oraz obecność zła na płaszczyznach istotnych z kompensacyjno-bonizacyjnego punktu widzenia, np. *Lambra*, *Kordiana*, *Anhellego* czy *Króla-Ducha*. Na wyróżnienie w tym gronie zasługuwać będą dramaty osadzone w uniwersum sarmackim, których akcja wiąże się z doświadczeniem utraty niepodległości (jako najważniejszego czynnika dla polskiej wersji teodycei): *Horsztyński*, *Książę Marek*, *Sen srebrny Salomei*, *Samuel Zborowski*. Taki dobór pozwoli na najbardziej przekrojowe ujęcie tematu, zapobiegające uproszczeniom w formułowaniu wniosków. Prócz koncepcji Marquarda zostaną użyte następujące narzędzia metodologiczne: zaproponowane przez Macieja Parkitnego rozumienie nowoczesności jako „dynamicznego systemu napięć” pomiędzy różnymi tworzącymi ją pojęciami i ideami, symbolika zła Paula Ricouera oraz kategoria rewrirtingu André Lefevera.

Prezentowany projekt jest w całości pomyślany jako nowatorskie uzupełnienie dotychczasowego stanu badań nad problemem zła w literaturze polskiego romantyzmu, a jednocześnie punkt wyjścia do ich kontynuacji. Pomimo świetnego rozpoznania kontekstów historiozoficznych wpisanych w polski romantyzm (w tym w dzieła Słowackiego), a także powiązanie tej epoki z nowoczesnością, nie pokuszono się dotychczas o wyraźne postawienie i potraktowanie z należytą badawczą uwagą (wychodzącą poza konteksty katechizmowe czy mistyczne) problemu teodycei. Zważywszy na siłę oddziaływania literatury romantycznej na polską kulturę, już samo wysunięcie na pierwszy plan kwestii teodycei rozumianej jako jeden z wyznaczników nowoczesności, stanowi znaczne przewartościowanie dotychczasowych ustaleń i otwiera nowe horyzonty interpretacyjne dla dzieł Słowackiego. Co więcej, problem teodycei jest uniwersalny i obecny także w innych literaturach romantycznych – jego eksplorowanie pozwoli umieścić polski romantyzm na mapie literatury światowej w inny sposób aniżeli analizy recepcyjne czy badania nad intertekstualnością. Całościowo rezultaty projektu pomogą wypracować nowy model badań nad romantyzmem zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej.